

СЕМАНТИКА КОНЦЕПТУ ЛЮБОВІ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.: СВИТОГЛЯДНО-ОЦІННИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається художньо-світоглядна функція оцінної семантики концепту любові в українській поезії кінця ХІХ – початку ХХ ст. Простежується зв'язок осмислення концепту любові в поезії межі ХІХ–ХХ ст. з ідеями самовияву особистості, провідними для художнього світогляду епохи. Проаналізовано еволюцію світоглядно-оцінної семантики любові в поезії Бориса Грінченка, Лесі Українки, Уляни Кравченко, Олександра Олеся, Миколи Вороного і Григорія Чупринки.

Ключові слова: українська поезія кінця ХІХ – початку ХХ ст., семантика концепту любові, художній світогляд.

Olha Kaminchuk. The semantics of love concept in Ukrainian poetry at the turn of the 20th century

The article deals with aesthetic and ideological functions of the semantics of love concept in Ukrainian poetry at the turn of the 20th century. The author traces the interrelations between the literary treatment of love concept in the turn-of-the-century poetry and the ideas of personal self-expression central to the world outlook of that time. She also analyzes the evolution of the evaluative meaning of love concept in poetic works by Borys Grinchenko, Lesia Ukrayinka, Uliana Kravchenko, Oleksandr Oles, Mykola Vorony and Hryhoriy Chuprynka.

Key words: Ukrainian poetry at the turn of the 20th century, semantics of love concept, artistic worldview.

Семантика концепту любові, виявлена в найширшому модифікаційному спектрі від етико-соціальних аспектів до означень еротичної чуттєвості, належить до провідних сенсотворчих формантів поетичного тексту. У семантичній поліваріантності концепту любові, репрезентованого українською поезією кінця ХІХ – початку ХХ ст., виокремлюється оцінний аспект, що набуває важливої художньо-світоглядної функції як розкриття індивідуально-особистісної спрямованості поетичного мислення межі століть. Художній концепт любові на означення емоційної оцінки в українській поезії межі ХІХ–ХХ ст. акцентує індивідуально-особистісну цінність основоположних

складових художнього світогляду, співмірних зі сферою ідеального (краса, гармонія, досконалість, мрія, творчість, свобода), що формують духовний простір буття митця, окреслює аксіологічні пріоритети художнього мислення поета. Актуалізація світоглядно-оцінної семантики концепту любові в поезії кінця ХІХ – початку ХХ ст. зумовлена суб'єктивно-психологічною спрямованістю ранньомодерністичного художнього вислову, онтологічною першорядністю ідей самовияву творчої особистості. Як зазначають літературознавці, модерністичний дискурс “переніс основний акцент із зображення дійсності на самовираження митця” [3, 4]. Дослідники українського раннього модернізму особливо наголошують на самоствердженні суб'єкта художнього мовлення, що відбувалося через художнє моделювання реальності, яка “існує для нього [суб'єкта мовлення] й у зв'язку з ним” [1, 262], “маркує присутність “я” на тлі небуття й деперсоналізації” [1, 147].

Світоглядно-оцінний аспект семантики концепту любові в українській поезії, що виявляє провідні тенденції художнього мислення, недостатньо досліджений

у сучасному літературознавстві, оскільки дослідники лише принагідно й частково розглядали ці питання (серед таких літературознавчих розвідок – стаття О. Омельчук “Жага мілітарності (з української літературної думки 10–40-х рр. ХХ ст.)” [4]), у той час як християнсько-етичні та інтимно-психологічні аспекти найчастіше ставали предметом наукової рецепції. Світоглядне значення оцінної семантики часто губиться в акцентуванні інших (хоча також, безперечно, важливих і вартих дослідницької уваги) компонентів семантичної парадигми любові в українській поезії [5, 324]. Мета пропонованої статті – проаналізувати художню функцію світоглядно-оцінної семантики концепту любові, простежити еволюційний розвиток світоглядно-оцінної інтерпретації любові в українській поезії останніх десятиліть ХІХ – початку ХХ ст.

Світоглядно-оцінна семантика концепту любові, репрезентована українською поезією межі ХІХ–ХХ ст., формується у творчості Бориса Грінченка й набуває подальшого розвитку в поезії Лесі Українки, Уляни Кравченко, Олександра Олеся, Миколи Вороного, Григорія Чупринки.

Поезія Б. Грінченка започаткувала світоглядно-оцінне сенсоповнення концепту любові в контексті передмодерністичної взаємодії традицій романтизму і просвітництва зі становленням нових художніх тенденцій межі століть. Як вияв світоглядної специфіки поезії Грінченка, властивої творчій індивідуальності письменника скерованості поетичної думки на осмислення духовно-теоретичних питань, поняття любові у творах поета виступає в узагальненому вимірі емоційної оцінки обстоюваної ним концепції особистості. У поезії “Моє кохання” – маніфесті неоромантичного ідеалу гармонійної цілісності особистості – композиція будується на поступовому увиразненні семантичного розширення поняття любові. Якщо перші строфи вірша сприймаються як висловлення почуття до конкретної людини, то подальший розвиток думки твору виявляє прихований у підтексті зміст – любов до ідеалу, емоційна маркованість утвердження високодуховних основ буття особистості:

То розуму зоря, то сяєво кохання,
То творчії діла, то подвиг голосний,
То молоде святе високе поривання,
Пречистої душі найкращий скарб ясний.
І я тоді казав: се ти, моє кохання!
Се часточка тебе у тих людях усіх,
І часточку мого до тебе почування
Між ними я ділив, за те любив я їх.
Але душа ні з ким цілком не поєдналась,
Бо там пануєш ти! І ти мені усім:
Красою, розумом і правдою зосталась,
Коханням дорогим, єдиним і святим.

Вірш Б. Грінченка “Моє кохання” виразно виявляє спроектованість світоглядно-оцінної семантики концепту любові на сферу ідеального. У цьому творі означається поняття особистісного ідеалу, засноване на неоромантичній концепції духовної цілісності особистості, акцентуються його основні форманти – інтелектуальна та вольова активність, принципи християнської етики й тілесна краса. Поняття ідеалу ототожнюється з красою в її узагальненому світоглядному розумінні й осмислюється як феномен свідомості і критерій оцінки дійсності. У творі розгортається концептуальна для неоромантизму ідея пошуку ідеалу в дійсності. Суб’єкт ліричного вислову наголошує на частковості реалізації ідеалу та на його самоцінності як визначального конститутивного

фактора духовного буття особистості. Ідеал як витвір душі не має цілісного відповідника в дійсності (“Тебе в самій Своїй смутній душі я тільки й почуваю, А на землі тебе не бачив погляд мій”), хоча “і між людьми на світі” поет зустрічає відблиск “найбільшої краси”. Утвердження краси ідеалу, яка домінує над її реальним земним утіленням, асоціюється у творі з модифікацією романтичного мотиву духовного відчуження особистості (“Але душа моя ні з ким цілком не поєдналась, Бо там пануєш ти!”).

У процесі подальшого розвитку індивідуально-особистісних інтенцій поезії межі століть світоглядно-оцінна семантика концепту любові розширюється, збагачується новими аксіологічними акцентами.

Поезія Лесі Українки репрезентувала узагальнене філософсько-етичне осмислення двоєдиної сутності любові й ненависті як важливої складової неоромантичної концепції духовної цілісності особистості. Світоглядно-оцінна семантика концепту любові, спрямована на розкриття антитетичності емоційного життя особистості, розгортається у вірші “Товаришці на спомин” на тлі громадянської конкретики утвердження емоційних спонук активного спротиву, визвольної боротьби:

Не жаль мені, що се вам нагадає
Запеклої ненависті порив.
Що ж! тільки той ненависті не знає,
Хто цілий вік нікого не любив!
Згадати тільки всі тяжкі муки,
Що завдали борцям за правду вороги, –
Кому ж не стиснуться раптово руки
Від помсти лютої жаги?

Узагальнено-оцінна семантика концепту любові конкретизується в поезії Лесі Українки означенням духовної надцінності творчості як основоположного світоглядного принципу. Образ-поняття любові акцентує в Лесі Українки провідне аксіологічне значення творчості в духовному світі митця, а також пантеїстичну ідею сакральної сутності творчих потенцій особистості:

Як я люблю оці години праці,
Коли усе навколо затиха
Під владою чаруючої ночі,
А тільки я одна неподоланна
Врочистую одправу починаю
Перед моїм незримим олтарем.
 (“Як я люблю оці години праці...”)

Персоналістичними тенденціями осмислення духовної індивідуальності і творчої активності особистості як найвищої онтологічної цінності зумовлюється зв’язок оцінної семантики любові з ліричними темами творчості й поетичного натхнення в поезії Уляни Кравченко. Образ-поняття любові на означення емоційного сприйняття світоглядних цінностей акцентує поетичний персоналізм лірики Уляни Кравченко, виявлений в утвердженні самоцінності духовного світу творчої особистості, естетичних домінант бачення дійсності. Зокрема, у вірші “Люблю конвалії дрібні...” світоглядно-оцінна семантика любові розкриває духовну цінність краси навколишнього світу, естетикоцентричне бачення природи й аксіологічну пріоритетність творчого самовияву особистості. Романсова структура вірша увиразнює семантично центральну функцію

концепту любові, а також градаційний рух поетичної думки від краси природи до мотиву поетичного натхнення:

Люблю ніч тиху, ніч святу,
люблю зірок дрожання,
безмежність, велич і красу,
тайн глибину... і їх мовчання...
і самоту.

Люблю злет дум за пасма хмар,
люблю й захоплення хвилини,
світ духа, почувань пожар
і сліз пекучої перлини –
упоєнь чар...

Узагальнено-оцінна семантика концепту любові, що виявляє суб'єктивно-емоційну маркованість художнього світогляду, актуальна для поезії Олександра Олеся. Персоналістичне акцентування концепту любові на означення емоційного самовираження особистості взаємодіє у творчості поета з баченням життя як динамічної єдності контрастів, розгорнутим у хрестоматійному вірші “З журбою радість обнялась...”. Любов і страждання в поезії Олеся – основні вияви активної присутності людини у світі, багатогранності духовного самовираження особистості. Антитеза любові і страждання мислиться основою творчої свідомості, емоційного світу митця і взаємодіє у структурі поетичного вислову із символікою серця, пісні:

Кожний атом, атом серця
Оберну я в слово, в згук...
О, яка велика вижде
Повість радощів і мук!

Кожний ніжний рух сердечний
В пісню срібну переллю,
Окрилю її любов'ю
І стражданням запалю.
("Кожний атом, атом серця...")

У вірші “Не нам, не нам, осміяним, сміятись...” двоєдиність любові і страждання асоційована з національно-визвольною проблематикою, утвердженням активної позиції особистості у визвольній боротьбі:

А де нема любові і страждання, –
Там не живе, не б'ється і життя...
І доведеться нам під людське глузування
Спинить свій галас без пуття.
А замість нас великий встане раб в кайданах,
В ранах.
Огнем,
Мечем!

Для творчої індивідуальності поета характерний також синтез світоглядно-оцінної семантики любові, що означає емоційне сприйняття краси навколишнього світу, та інтимного почуття (“Любов”, “Люблю, люблю, а що – не знаю...”).

Подальше розгортання світоглядно-оцінної інтерпретації концепту любові репрезентоване поетичною творчістю Миколи Вороного. Художня актуалізація любові як поетичного образу й художньо-світоглядної категорії доповнюється теоретичними узагальненнями поета. Як теоретик символізму Вороний акцентував світоглядно-естетичну першорядність любові в усій багатогранності значень художнього концепту, виокремлюючи основоположні для символістичної поезії цінності краси, любові й абсолютної духовності: “Любов (в широкому значенні), краса і шукання правди (світла, знання, початка чи “бога”) – це сфера символістичної поезії, вона найкраще про це може оповісти” [2, 75].

Світоглядно-оцінна семантика любові в поезії Миколи Вороного – важливий формант персоналізованого емоційно-оцінного сприйняття світу, наближеного до гедоністичного світовідчуття, творить оптимістично-конструктивну позицію суб'єкта вислову, яка зумовлює у творчості поета синтез символістичної художньої доміанти й неоромантичних тенденцій. Широке модифікаційне коло узагальнено-оцінної семантики любові в поезії Вороного виявлене означенням емоційної оцінки світоглядних понять краси, мрії, щастя, акцентуванням емоційно-особистісної основи творчості, а також розкриттям вольових визвольних прагнень нації.

Оцінна семантика любові у вірші “Краса!” проектується на ідею єдності різновекторних інтенцій буття особистості, аксіологічної багатогранності духовного світу людини. Осмислення особистісно-психологічної цінності краси та її абсолютно духовної сутності взаємодіє з маніфестуванням рівноцінності естетичного і патріотичного; любов до краси виступає для суб'єкта вислову такою ж душевною потребою, як і любов до батьківщини:

Краса! На світі цім Краса –
Натхненна чарівниця,
Що відкриває небеса,
Вершить найбільші чудеса,
Мов казкова цариця.

Її я славлю, і хвалю,
І кожду їй хвилину
Готов оддати без жалю.
Мій друже, я Красу люблю...
Як рідну Україну!

У вірші “Віра жива!” семантика концепту любові акцентує ідею самоцінності духовно-естетичного потенціалу особистості. Любов як вільний емоційний самовияв особистості осмислюється в контексті образно-поняттєвого комплексу на означення духовної свободи (символіка мрії – ідеальної перспективи особистісної активності, щастя як пошук екзистенційної рівноваги ідеального і реального). Семантичні акценти твору увиразнюються композиційною структурою вірша:

Щастя як сон –
Сон золотий з голубими примарами,
З ясними мріями, з любими чарами,
Котрим нема заборон.
Щастя як сон.
Сни ж і любі!
Будь молодий, золотий, опромінений.
Сяй, ніби прапор на сонці розвинений,
Щастя свого не губи, –
Сни і любі!

Вірш “Серце музики” репрезентує функціонування прикметного для поезії Вороного образно-поняттєвого синтезу любові і краси як засобу розкриття художньої концепції творчості. Любов і краса в цьому творі означають надцінність творчого самовираження митця, служіння високій духовності й вічність духовних надбань творчої особистості:

Яка краса! Усе життя
В акорди перелить,
З високих дум і почуття
Нове життя творить!

Нести любов, будити гнів,
Творити чудеса...
О віщий спів, натхненний спів!
Яка в ньому краса!

Світоглядно-оцінна семантика концепту любові наявна також у громадянській ліриці поета, де набуває асоційованості з ідеями самопожертви у визвольній боротьбі (“За Україну!”).

Поезія Григорія Чупринки засвідчила посилення індивідуально-вольової спрямованості художньої інтерпретації світоглядно-оцінного аспекту семантики любові. Любов як емоційне сприйняття світоглядних цінностей, що мислиться передумовою вільного волевиявлення особистості, її духовного самоозначення у світі, є семантично центральною у вірші “Маніфест”:

Ти чуєш, як природа дише
й як навкруги кипить життя!
Великий Дух його колише;
Збуди ж найбільше, найсвятіше,
Наймогутніше власне – Я!..

Велике Я в земній юдолі –
Любов, і згода, і протест!
Воно загоїть давні болі,
І в ньому весь твій маніфест.

Антитетичний образний ряд любов–згода–протест акцентує у творі неоромантичну ідею єдності емоційних контрастів, яка об’єднує творчість Григорія Чупринки з поезією Лесі Українки й Олександра Олеся.

Світоглядно-оцінна семантика концепту любові виявлена українською поезією кінця XIX – початку XX ст. в загальному контексті філософічності поетичного дискурсу межі століть, співмірності поетичного мислення з філософським узагальненням. Семантичну багатоплановість оцінних аспектів концепту любові у структурі поетичного тексту (проблеми духовної цілісності особистості, творчого самовираження, свободи волевиявлення, духовної повноцінності інтимного почуття, громадянської активності особистості) розкриває взаємодія образу-поняття любові із широким образним рядом на означення сфери ідеального – краса, пісня, мрія, небо, щастя, а також функціонування антитетичних образних пар любов–ненависть, любов–страждання, любов–протест.

Як форма художньої репрезентації ідей духовного самовияву особистості світоглядно-оцінна семантика концепту любові актуальна насамперед для творчості поетів з неоромантичною спрямованістю художнього мислення – Бориса Грінченка, Лесі Українки, Уляни Кравченко, Олександра Олеся, Миколи Вороного, Григорія Чупринки. Художньо-світоглядну співмірність оцінної семантики любові в українській поезії межі XIX–XX ст. з неоромантичним дискурсом виявляє також посилення зв’язку художнього концепту любові з основоположними для неоромантизму особистісно-креативними та індивідуально-вольовими інтенціями у процесі еволюційного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гундорова Т. Проявлення Слова: Дискурсія раннього українського модернізму: постмодерна інтерпретація. – Львів: Літопис, 1997. – 297 с.
2. Дорошкевич О. До історії модернізму на Україні // *Життя й революція*. – 1925. – № 10. – С. 70–76.
3. Ільницький М. Від “Молодої музи” до “Празької школи”. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 1995. – 318 с.
4. Омельчук О. Жага мілітарності (з української літературної думки 10–40-х рр. XX ст.) // *Слово і Час*. – 2001. – № 10. – С. 50–55.
5. Хоптяр А. Поезія “свободи і кохання” Гайнріха Гайне в перекладах і творчому осмисленні Бориса Грінченка // *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Зб. наукових праць*. – Вип. 16. – Ужгород: Говерла, 2011. – С. 321–325.

м. Куїв